

М.ВЕБЕР ПРО РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНІ ТИПИ ІДЕАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Актуальність теми дослідження. У період глобалізації зростає зацікавленість проблематикою впливу релігійних та етичних переконань як на індивідуальні інтереси, мотивацію, діяльність зокрема, так і на економічні та політичні процеси сучасного суспільства загалом. Ці питання ґрунтовно тематизуються у «Протестантській етиці» М. Вебера, який з'ясував етично-релігійну мотивацію носіїв духу капіталізму, і актуалізуються у міру загострення уваги навколо глобальних проблем капіталістичного розвитку. Сьогодні ідеї М. Вебера потребують не схематичного сприйняття, а усвідомлення всієї складності тогочасної соціальної ситуації й ретроспективної експлікації джерел рецепції духовних вимірів професійної діяльності, які він виявляє в ранньо-протестантських традиціях. **Мета дослідження.** Обґрунтування поглядів М. Вебера на етико-релігійну мотивацію адептів капіталістичного духу, виявлення особливостей і сутності взаємозв'язків між класично-протестантськими віросповідними засадами і соціальними розшаруваннями та виокремлення концепцій, що стимулювали економічну діяльність і сприяли раціоналізації економіко-політичного й господарського життя західноєвропейських країн. **Завдання дослідження:** дослідити усвідомлення всієї складності тогочасної соціальної ситуації в джерел репресії духовних вимірів професійної діяльності, які він виявляє в ранньо-протестантських традиціях; виявити закономірний характер процесу раціоналізації суспільних стосунків, включаючи раціоналізацію релігійних світоглядів. **Об'єкт дослідження:** теорія «ідеальних типів» Макса Вебера, сутність класичного твору світової соціології «Протестантська етика і дух капіталізму». **Предмет дослідження.** Німецький мислитель Макс Вебер (1864-1920) є одним з найбільш видатних соціологів кінця XIX - початку XX ст., що здійснив великий вплив на розвиток цієї науки. Він належить до числа тих універсально освічених вчених, яких стає все менше по мірі росту спеціалізації в галузі суспільних наук; він однаково добре орієнтувався в політекономії, правовій сфері, соціології та філософії, виступав як історик господарства, політичних інститутів і політичних теорій, релігії і науки, нарешті, як логік і методолог, що розробив принципи пізнання соціальних наук. Яким чином Вебер конкретно застосовує метод утворення історичних понять в своїй реальній дослідницькій практиці? Вебер був одним з найвидатніших істориків та соціологів, хто спробував свідомо застосувати неокантіанський інструментарій понять у практиці емпіричного дослідження [4, с. 240-267]. Довести комплексний вплив класично-протестантського віросповідань на формування ринкових відносин та на економічну ідеальну діяльність людини. На початку XX століття М.Вебером були розглянуті ідеально абстрактні способи соціокультурної інтеграції, що стало основою вчення про ідеальні типи культур. Ідеальний тип, за Вебером, - це теоретична конструкція, образ-схема, отримана в результаті прощення, посилення та логічного поєднання рис феноменів, що трапляються в різні епохи, в різних культурах. У чистому вигляді М.Вебер виділяє три таких типи: раціональний тип панування, що обумовлений раціональними інтересами тих, хто підкорюється, і тих, хто панує; традиційний тип панування, що ґрунтується на святості традицій та звичаїв; харизматичний тип панування, що пов'язаний з емоційним сприйняттям влади. Ідеальний тип - не «гіпотеза», він лише вказує, в якому напрямку повинно відбуватись утворення гіпотез. Він не відображає дійсності, але вимагає застосовувати однозначні засоби її вираження. Ідеальний тип створюється за посередництвом одностороннього посилення однієї чи декількох точок зору і з'єднання багатоманітності дифузної і дискретно існуючих одиничних явищ, які відповідають тим односторонньо виділеним точкам зору і складаються в єдиний мислений образ. В реальній дійсності такий мислений образ в його понятійній чистоті ніде емпірично не виявляється; це - утопія. Завдання історичного дослідження полягає в тому, щоб в кожному окремому випадку встановити, наскільки дійсність близька до такого мисленого образу або далека від нього. При обережному застосуванні цього поняття воно специфічним чином сприяє досягненню мети і наочності дослідження [2, с. 272-289]. В утворенні абстрактних ідеальних типів слід бачити не мету, а засіб. При уважному розгляді понятійних елементів в історичному відображенні дійсності одразу виявляється наступне: як тільки історик робить спробу вийти за рамки простої констатації конкретних зв'язків і встановити культурне значення навіть самої елементарної індивідуальної події, «охарактеризувати її», він оперує (повинен оперувати) поняттями, які можуть бути точно і однозначно визначені тільки в ідеальних типах. Ці основні положення соціологічного вчення М. Вебера відображені в його аналізі таких сфер суспільного життя, як економіка, політика і духовна культура. У цьому плані головними є тісно пов'язані між собою ідеї економічної, політичної та духовної раціональності. Він приходить до висновку, що існує зв'язок між релігійними переконаннями та економічною поведінкою, релігійними установками та характером суспільного ладу. На його думку, існує тотожність духу капіталізму й духу протестантської етики; підґрунтям, на якому виростає капіталізм, є саме цінності протестантського віровчення: сумлінна, копійка щоденна праця в ім'я слави Божої, скерована на отримання прибутку; аскетичне, позбавлене розкошів життя тощо. Ця проблема була окреслена в найвідомішому творі М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» [1, с. 41-44]. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» він визначає вплив релігії на економіку. Протестантська релігія сприяла розвитку ділової хватки, підприємницької активності. Вона допомагала формуванню ощадливості, заповзятливості, спритності, здатності до ризику. Саме з числа власників і організаторів виробництва перш за все формуються клас підприємців - власників і організаторів виробництва [4, с. 24-28]. В Європі якоюсь мірою збіглися етичні норми релігії і норми господарської поведінки. У результаті склалася й набула поширення «раціоналістична» форма капіталізму. Вебер продемонстрував вплив зовнішніх факторів на формування економічних відносин, процеси економічного розвитку. М. Вебер так характеризує релігійноетичні типи ідеальної діяльності людини, серед котрих є як сумнісі, так і несумнісі з ринком: для іудея це інтелектуальник, який усі багатоманітні прояви життя, включаючи багатство як дар Божий, намагається зрозуміти через нескінченні смислові тлумачення Святого писання; для конфуціанця це бюрократ, який організовує світ; для індуїста це маг, який упорядковує світ; для буддиста це монах-споглядач, який мандрує світом і жebraкує; для мусульманина це воїн, який підкорює світ; для християнина це ремісник, котрий завдяки «автономності» своєї праці забезпечує певну автономію власної особи [1, с. 10-28]. Загальновідомою в історичних і філософських доробках стала теза про вплив змін у політичному, економічному, соціокультурному та духовному житті європейців XV-XVII ст. таких, як нівелювання феодалних засад, формування буржуазних відносин і абсолютних монархій, а також винайдення і розвиток друкарства на інтенсивність комунікацій та переорієнтування, у тому числі релігійних цінностей, що у підсумку викликало поширення і реалізацію реформатійних ідей. Поширення західноєвропейських класичнопротестантських ідей в Україні спричинило їх помітні впливи на її соціально-економічне і духовно-культурне буття. Зокрема саме часів Реформації сягають витoki матеріального добробуту адептів протестантизму початку XIX ст. Підґрунтям для поширення реформатійного суспільно-релігійного руху стало протиставлення в епоху Ренесансу середньовічного теоцентризму світогляду принципам гуманізму і антропоцентризму, відповідно до яких у центр Всесвіту ставлять людину і підносять до рівня сумірності з Богом завдяки безмежному пізнанню та людській діяльності. Реформація, актуалізуючи необхідність підсилення процесів особистісного цілепокладання, продукувала ревалентні соціокультурним запитам суспільства ідеї, втілені в новому способі життя і етиці взаємостосунків. Визначаючи раціональність як характерну рису сучасної європейської культури, М.Вебер стверджував, що імператив раціональної і активної діяльності в культурній, політичній, економічній та інших сферах закладений у старозапвітних іудаїстичних і християнських уявленнях про призначення Богом перебування людини у світі з метою його вдосконалення. Проте слід зауважити, що Реформація як парадигма позначилася на подальшому розвитку християнства, її соціально-богословські аспекти, трансформувались відповідно до нових викликів, експлікуються у сучасних формах і виявах, а сучасний протестантизм, зокрема Реформатська Церква набула значного поширення як світовий християнський феномен, зокрема у статусі офіційної Церкви Голландії, Швейцарії, Шотландії, та однієї з офіційних в Угорщині, США, Канаді, ПАР, на Філіппінах. У час першопочаткового накопичення капіталу стимулом для розвитку капіталістичних відносин слугувало кальвіністське вчення про абсолютну божественну напередвизначеність, згідно з яким спасіння гріховної за природою людини повністю залежить від Божого промислу, а її фінансові, навчальні, професійні, сімейні успіхи опосередковано засвідчують про її вибраність всесильним Богом до спасіння, а не приреченість до загибелі. Тому основна мета кальвініста полягала в досягненні успішності у всіх сферах життя, що потребує безперервної праці, економії та вкладення капіталу в нові прибуткові справи, а також аскетичної поведінки і виконання морально-етичних настанов згідно з догматом мирського призначення. «Соціальна діяльність кальвініста в миру – це діяльність на більшу славу Господу. Таким самим є й характер професійної діяльності, котра здійснюється в рамках посеїбного життя в ім'я всезагального блага» [5, с. 125]. Таким чином полісферна, у тому числі професійна, успішність прихильників кальвінізму наповнюється духовним сенсом. Аналізуючи особливості взаємозв'язку протестантського етичного віровчення з капіталістичною ідеологією, М. Вебер означив контури впливу лютеранських і кальвіністських світоглядних ідей на зародження духу капіталізму, а разом з тим на економічну діяльність, професійну кваліфікацію, соціальний статус насамперед апологетів кальвінізму соціокультурного простору не лише Німеччини, але й Швейцарії, Англії, Голландії, Америки та інших країн. «Тією вірою, навколо якої в XVI-XVII ст. у найбільш розвинених капіталістичних країнах – Нідерландах, Англії, Франції велась запекла політична і культурна боротьба і якої у зв'язку з цим ми приділяємо увагу в першу чергу, був кальвінізм» [5, с. 117]. Під економічною діяльністю ми розуміємо визначені економічними потребами прояви і форми свідомо-цілеспрямованої людської трудової діяльності, яка формує активні соціокультурні зв'язки та когерентні відносини, спрямовані на розвиток і задоволення життєво вартісних благ. Однією з ймовірних причин наполегливого прагнення протестантів до матеріального добробуту, професійного зростання, належного соціального статусу, за М. Вебером, постає деяка внутрішня вибірка спорідненість між

постулатами їхнього віровчення та духом капіталізму. Застосовуючи компаративний підхід у тематизації взаємозв'язків між економікою і суспільством, М. Вебер підкреслював, що найефективніше утвердженню духу капіталізму у країнах Європи, зокрема Франції, Нідерландах, Німеччині та ін. сприяло реформатство, репрезентоване наприкінці XIX ст. у формі «більш або менш поміркованого кальвінізму або цвингліанства» [5, с. 85]. Релігійна традиція кальвінізму, зокрема аскеза про професійний обов'язок, стала тією життєвою настановою, яка сприяла впровадженню економічних інновацій, мотивувала до навчання протестантів у різноступеневих освітніх закладах, до раціонально обгрунтованої професійної діяльності, орієнтованої на прибутковість, накопичення капіталу. Зафіксувавши беззаперечну перевагу протестантів серед суб'єктів господарювання, М. Вебер пояснює це явище особливостями віросповідної системи кальвінізму. Закладені в його основі інтенції методичності життєвого устрою, професійно спрямованої етики, своєрідного співвідношення релігійно-духовного і світсько-матеріального принципово відмінні або відсутні у католицькому і лютеранському віровченні. Тематично-змістовий аспект моральності людської діяльності М. Вебер пов'язує з «етикою відповідальності», яка утверджує примат здатності людини до результативності у тому числі в підприємницькій діяльності. Констатуючи дихотомічний характер будь-якого етично орієнтованого діяння, М. Вебер поділяє його на бінарно опозиційні «етику переконання» і на «етику відповідальності». З одного боку, він обгрунтовує значущість протестантизму в утвердженні принципів раціональної організації суспільства, прибутковості, економічної ефективності, які проєктують концепт духу капіталізму. З іншого – розглядає проблематику особливостей практичного втілення засад «етики переконання» у релігії. А саме питання вибору християнина між діями за виключно віросповідними переконаннями і догматами з ірраціональними щодо можливого успіху вчинками і з перенесенням відповідальності за кінцевий результат на Бога чи взяттям на себе відповідальності за «передбачені наслідки своїх дій» [3, с. 808]. Причетність до духу капіталізму, за М. Вебером, полегшує пристосування до раціональних вимог економічної системи в умовах капіталізму, не причетність у вигляді індиферентності чи відсутності належної компетенції в адаптуванні економічної поведінки і певним чином способу життя – до своєрідної перешкоди для розвитку раціонального капіталізму. У контексті нової парадигми формується соціальна етика, яка, базуючись на засадах систематичності життєвого укладу та професійній етиці, дефініціює дух капіталізму. За сучасних обставин дух капіталізму ревалентний менталітету, «коли люди цілеспрямовано прагнуть до збагачення в рамках своєї професійної діяльності, водночас свідомо обмежуючи себе у витратах на споживання і надаючи, знову ж таки цілком свідомо, своєму способу життя певних аскетичних рис» [6, с. 11]. Значущість протестантизму для розвитку капіталістичного духу полягає у тому, що протестантизм перший серед світових релігій засуджував бідність і пробуджував зацікавлення до матеріальних благ, а кальвінізм у власних тлумаченнях євангельських заповідей наполягав на самовідданій невтомній праці і максимальних трудових досягненнях як засобах самоутвердження. **Висновок.** Таким чином, у тих країнах, де синхронно поєднуються цілеспрямованість до матеріального достатку завдяки професійній діяльності з обдуманим дещо аскетичним способом життя, що М. Вебер інтерпретував як дух капіталізму, динамічніше і продуктивніше функціонує раціональна економічна система. Позитивно, як стимул до життєвої аскези, М. Вебером оцінюється сформована в процесі розвитку політичного й економічного раціоналізму кальвінізму ідея про потребу вірян в отриманні підтвердження своєї віри та обраності. Ці підтвердження як певну компенсацію за почуття внутрішньої самотності, що породжене кальвіністською ідеєю про нівелювання віри у спасінні людини за допомогою Церкви і таїнств, релігійно налаштовані прошарки населення знаходили в мирській професійній діяльності. Віросповідна специфіка, а не випадкові історичні факти, зумовлює поведінку людини в нових економічних умовах.

Список використаних джерел

1. Соціо-економічні та соціокультурні виміри [монографія] / Валентина Григорівна Воронкова. Запоріжжя: Видавництво ЗДА, 2010. С.272-289.
2. Гурик, М. Макс Вебер проблема багатства і бідності / Мирослава Гурик, Володимир Баран // Мандрівець. 2008. № 4. С. 41-44.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия [текст] / Макс Вебер // Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н.Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. 808 с.
4. Кант И. Критика практического разума [текст] / Иммануил Кант // Пер. з нім.,
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму [текст] / Макс Вебер // Перекл. з німецької О. Погорілого. К.: Основи, 1994. 261 с.
6. Погорілий О. Макс Вебер і його класична праця [текст] / Олександр Погорілий // Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької О. Погорілого. К.: Основи, 1994. С. 3-18.